

PROTOKOL KURALLARININ KÖKENLERİ, DEVLET GELENEĞİNDEKİ YERİ VE HUKUKİ METİNLERE YANSIMALARI**THE ORIGINS OF THE PROTOCOL RULES, THEIR PLACE IN THE STATE TRADITION AND THEIR REFLECTIONS ON LEGISLATION**Tahir BAYSAL* **Makale Bilgi**Gönderi: 23/12/2021
Kabul : 23/04/2022**Anahtar Kelimeler***Protokol Kuralları,
Yönetim,
Kamu Yönetimi,
Devlet Geleneği,
Saygınlık.***Article Info**Received: 23/12/2021
Accepted: 23/04/2022**Keywords***Protocol Rules,
Administration,
Public
Administration,
State Tradition,
Prestige.***Özet**10.21492/inuhfd.1040839

Devlet yönetiminin yasal hükümlere göre örgütlenmesi ve işleyişinin yasal kurallara dayalı olması, hukuk devleti olmanın en önemli kriteridir. Protokol kurallarının ilk olarak sarayda ve kilisede doğduğu düşünülmektedir. Saray içi ilişkileri ve davranış kurallarını belirleyen kurallar ile uluslararası ilişkilerde uyulması öngörülen kurallar, yönetim geleneğinin bir parçası olmuş ve protokol kurallarına dönüşmüştür. Protokol kuralları zaman içerisinde kamusal alanın geneline yayılmış, tüm kurum ve kuruluşlar ile bu kurum ve kuruluşlarda görev alan yönetici konumunda olsun ya da olmasın tüm memurlar için uyulması gereken temel kurallar haline almıştır. Protokol kuralları devletler, uluslararası kuruluşlar ve bürokratik kuruluşların saygınlığı açısından son derece önem arz etmektedir. Protokol kurallarına uygun olmayan davranışlar ya da işlemler hem kurumların hem de yöneticilerin saygınlığına gölge düşürme potansiyeli taşır. Bu derece önem arz eden protokol kurallarından bazıları zaman içerisinde hukuki metinler içerisinde de yer alarak yasal nitelik kazanmıştır. Mevzuatta yer alan protokol kuralları üç başlık altında toplanabilir: Etkinliklerde (tören, davet, resmi toplantı vb.) uyulması gereken usul ve esaslara ilişkin kurallar; gerçekleştirilen hizmetin saygınlığına uygun kıyafet seçimine ilişkin kurallar; resmi yazışma kuralları. Ulusal ve/veya kurumsal temsil ilkelerinin, saygınlık uyandırıcı dış görünüm standartlarının ve resmi yazışma kurallarının yasal metinlerle düzenlenmiş olması, devlet geleneğinin de yönetim sürecinin asli unsurlarından biri olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bakımdan geleneksel yönetim kuralları da kamu hukukunun temel kaynaklarından biri kabul edilebilir.

Abstract

The organization of administration according to legal provisions and its functioning based on legal rules are the most important criteria of being a law state. It is thought that the protocol rules were first born in the palace and in the church. The rules that determine the internal relations and the rules of behavior and the rules that are required to be followed in international relations have become a part of the administrative tradition and have turned into protocol rules. The protocol rules have spread throughout the public realm over time, and have become the basic rules to be followed for all institutions and organizations and all civil servants, whether they are administrators or not. Protocol rules are extremely important for the prestige of states, international organizations and bureaucratic institutions. Behaviors or transactions that do not comply with the protocol rules have the potential to bring into disrepute on the dignity of both institutions and administrators. Some of the protocol rules, which are of such importance, have gained legal character by taking place in legal texts over time. The protocol rules in the legislation can be classified under three headings: Rules regarding the procedures and principles to be followed in events (ceremonies, invitations, official meetings, etc.); rules for the selection of clothing appropriate to the dignity of the service performed; official correspondence rules. The fact that national and/or institutional representation principles, respectable appearance standards and official correspondence rules are regulated with legal texts proves that the governmental tradition is one of the essential elements of the administration process. In this respect, traditional administrative rules can be considered as one of the main sources of public law.

 Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

* Dr. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı.

Atf Şekli | **Cite As:** BAYSAL Tahir, "Protokol Kurallarının Kökenleri, Devlet Geleneğindeki Yeri ve Hukuki Metinlere Yansımaları", İnÜHFD, 13(1), 2022, s.166-175. **İntihal** | **Plagiarism:** Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been controlled via a plagiarism software and reviewed by at least two blind referees.

EXTENDED SUMMARY

The organization of administration according to legal provisions and its functioning based on legal rules are the most important criteria of being a constitutional state. In addition, states have also included principles and rules based on some national and international traditions in administration process. These rules, which are defined as protocol rules, are also called official etiquette rules.

It is thought that the protocol rules were first born in the palace and the church. There were certain rules of conduct that everyone in the palace had to follow according to their status. Likewise, the ceremonial rules of behavior that have been applied since the earliest times in the church are established. In addition, there are some traditional rules to be considered in international relations. These traditional rules are also important for the international representation of states. The rules that determine the internal relations and the rules of behavior and the rules that are required to be followed in international relations have become a part of the administrative tradition and have turned into protocol rules.

In addition, protocol rules have an important place in the Turkish administrative tradition. It is possible to see the essence of the protocol rules in the rules of correspondence between states. It is noteworthy that even in the times of the Göktürks and Uyghurs, the appointment of clerks for diplomatic correspondence and the determination of correspondence rules. These principles and rules were developed by the Ghaznavids and Karakhanids and became a tradition handed over to the Seljuks and the Ottomans by the Seljuks and Ilkhanids. The Ottoman Empire also maintained a state tradition in which the protocol rules were strictly enforced. However, the institutionalization of these rules became possible with Kanunname-i Âli Osman (Great Ottoman Empire Code of Laws) belonging to the period of Mehmet the Conqueror. During the reign of Suleiman the Magnificent, the protocol rules were regulated legally and a separate unit was established to implement the protocol rules. The unit created was named 'Teşrifat-ı Divan-ı Hümayun' (Etiquette of Imperial Council) and it was ensured that the rules of ceremonial were taught as a course in Enderun. This unit attained the status of a ministry during the Tanzimat Period.

Today, these duties are carried out by the General Directorate of Protocol attached to the Presidency. Protocol rules are of great importance for many institutions in Turkey. In particular, institutions such as the Presidency, the Grand National Assembly of Turkey, Turkish Armed Forces, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministries of Internal Affairs and Turkish National Police are institutions that have to implement the protocol rules at a high level.

The protocol rules have spread throughout the public realm over time, and have become the basic rules to be followed for all institutions, organizations and all civil servants, whether they are administrators or not. In particular, the rules regarding the external appearance of public officials, the rules to be followed in official ceremonies, the rules applied regarding the written and oral communication processes are based on the protocol rules. Protocol rules are extremely important for the prestige of states, international organizations and bureaucratic institutions. Behaviors or transactions that do not comply with the protocol rules have the potential to bring into disrepute on the dignity of both institutions and administrators. For this reason, protocol rules have become a lifestyle for senior executives working in some institutions and organizations. There are even institutions or units in administrative system established to regulate the application principles of protocol rules.

Some of the protocol rules, which are of such importance, have gained legal character by taking place in legal texts over time. Not only in the legal systems of countries, but also in the international legal system, some established rules are based on protocol rules. In this study, an evaluation is not made in terms of international law rules. Arrangements based on protocol rules reflected in legal texts in the Turkish Legal System are examined.

The protocol rules in the legislation can be classified under three headings: Rules regarding the procedures and principles to be followed in events (ceremonies, invitations, official meetings, etc.); rules for the selection of clothing appropriate to the dignity of the service performed; official correspondence rules. This is because formal ceremonies, the semblance of public officials, and behavioral rules of communication are important considerations for institutional prestige.

The fact that national and/or institutional representation principles, respectable appearance standards and official correspondence rules are regulated with legal texts proves, that the governmental tradition is one of the essential elements of the administration process. In this respect, traditional administrative rules can be considered as one of the main sources of public law.

I. GİRİŞ

Yönetim, maddi ve beşeri kaynakların optimal düzeyde birleştirilmesi, kurumsal hedefleri gerçekleştirmek için etkin ve verimli yollar belirleme ve uygulama sürecidir. Diğer bir ifadeyle yönetim; emek, sermaye, donanım vb. kaynakların, kurumsal amaçları gerçekleştirmek üzere bir araya getirilip belirlenen plan ve ilkeler dâhilinde kullanılması¹ anlamına gelen bir kavramdır.

Kamu yönetimi, kamusal amaçları gerçekleştirmek üzere, kamu görevlileri ile araç-gereçlerin örgütlenmesi ve idaresi olarak tanımlanabilir. Bu boyutuyla, hem devletin örgütsel iş ve işlemleri, hem de bu iş ve işlemleri yürüten mekanizmayı içeren² bir kavramdır. Bir başka ifadeyle kamu yönetimi, kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla oluşturulan en büyük sosyal örgüttür³.

Yönetici, bir kurum ya da kuruluşun başında olan, kurumsal amaç ve hedefleri gerçekleştirmek üzere personelin emir ve kumanda eden, kurum ya da kuruluşu sevk ve idare eden, üst düzey görevli⁴ olarak tanımlanabilir. Kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde görev yapan her düzeydeki idareci ise kamu yöneticisi olarak adlandırılır.

Protokol kelimesi, Fransızcadan (protocole) dilimize geçmiştir. Fransa’da bu kelime, resmi temaslarda ve merasimlerde önde bulunma hakkı ve/veya riayet edilmesi gereken davranış kuralları bütünü anlamında kullanılmıştır. Osmanlılarda bu kavramı büyük ölçüde karşılayan terim ‘teşrifat’⁵tır. Bu kurallar manzumesinin toplumsal yaşamdaki karşılığı ise ‘adab-ı muşeret’⁶ tir.

Protokol kelimesi, resmi evrakların asılları ve uluslararası konferans ve sözleşme tutanakları⁶ anlamının yanında resmi iş ve işlemlere ilişkin gelenekleri de içeren bir anlama sahiptir. Protokol kuralları, kamusal alanda tertip edilen her türlü merasim ve benzeri faaliyetlerde, resmi temaslarda ve görüşmelerde, hem devletlerarası hem de kurumlar arası ilişkilerde, yazışmalarda, davetlerde, toplantı ve ziyaretlerde uygulanan kurallar manzumesi olarak tanımlanabilir⁷.

Toplumsal davranış kuralları ile protokol kurallarının iç içe geçtiği ve birliktelik arz ettiği söylenebilir⁸. Bu anlamda protokole, ‘Resmi Görgü Kuralları’ da denebilir⁹. Elbette kamusal alan ile toplumsal alan arasındaki farklar ölçüsünde bu kurallar arasında da farklılıklar mevcuttur. Ancak köken olarak aradaki benzerlik yadsınamaz.

Toplumsal ilişkilerde yerleşik nezaket kuralları ile davranış biçimleri adab-ı muşeret ya da görgü kuralları olarak anılır. Buradaki temel farklılık, genel görgü kurallarının toplumların geçmişten gelen örf, adet, gelenek, kültür, inanç yapılarına dayanması; protokol kurallarının ise devlet geleneği ya da teamüller ile mevzuat hükümlerince belirlenmesi¹⁰ ve muhatabının resmi görevliler olmasıdır.

Toplumsal normlara uygun hareket etmek, görgü kurallarına uygun davranmak, bireylerin toplumsal rollerine göre uyması gereken genel geçer kuralların bir sonucuysen, protokol kurallarına uygun hareket etmek ise bireyin kişiliğiyle birlikte rütbesine ve makamına saygı duyulmasının bir sonucu¹¹ olarak görülmektedir. Prestij ya da itibar olarak da adlandırılan bu saygınlık, hem kişisel hem de kurumsal anlamda önem arz eder.

Saygınlık, son dönemlerde öne çıkan kavramlardan biridir. Günümüzde hem özel sektör hem kamu kurum ve kuruluşları için bir gereklilik haline gelen saygınlık, örgütsel yapılar için kıymetli

¹ ERYILMAZ, Bilal: Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınevi, İstanbul, 2021; GÖZLER, Kemal: Kısa İdare Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa, 2021; GÜNDAY, Metin: İdare Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2015.

² FİŞEK, Kurthan: Yönetim, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005, s.12.

³ EMRE, Cahit: “Bürokrasi Siyaset Perspektifinde Yaygınlaşan Yolsuzluklar”, Kamu Görevlileri ve Siyasal Haklar Sempozyumu, 1996, s.72.

⁴ TORTOP, Nuri: Personel Yönetimi, DİE Yayınları, Ankara, 1992, s.265.

⁵ DOĞAN, E./AYTÜRK N: “Temel Protokol Bilgisi”, Güvenlik Sektöründe Operasyonel Yöneticilik, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2013, s.227.

⁶ MISIRLI, İrfan: Sosyal Davranışlar ve Protokol Bilgisi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006, s.13.

⁷ AYTÜRK, Nihat: Protokol Yönetimi Kamusal Yaşamda Protokol Kuralları (Protokol Yönetimi), TODAİE Yayınları, Ankara, 2014, s.18.

⁸ ÜNLÜTÜRK, Alptekin: Sosyal Davranış Kuralları ve Protokol, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s.11; FENMEN, Şefik: Protokol ve Sosyal Davranış Kuralları, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1990, s.13.

⁹ KORKMAZ ÖZCAN, Zişan: “Sekreterlik Mesleğinde Etik ve Protokol Kurallarının Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013/1, Büro Yönetimi Özel Sayısı, s.254.

¹⁰ OKUR, Suna: Suna Okur ile Zarafet, Görgü ve Protokol, Öteki Adam Yayınları, İstanbul, 2015, s.51.

¹¹ DEMİRKAYA, Harun: Sosyal Davranış ve Protokol, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2017, s.29.

bir ‘maddi olmayan duran varlık’ konumundadır¹². Örgütsel yapıların saygınlığı, sosyo-ekonomik faaliyetleri üzerinde doğrudan etki yapan bir faktördür¹³.

Kamu yöneticilerinin iş ilişkilerinde uyması gereken davranış kuralları, hem yasal hem toplumsal normlara uygun olmalıdır. Bununla birlikte, bazı tavır ve davranışlar, yöneticilerin kişisel özelliklerinden ve değer yargılarından bağımsız olarak, devlet geleneğinden kaynaklı kurallara göre şekillenmektedir. Bunlar, kurumsal görgü kuralları ya da davranışsal protokol kuralları olarak ifade edilebilir¹⁴.

Kurum ve kuruluşların, şirketlerin temsili noktasında misyon yüklenen yöneticilerin de hem kurumsal hem kişisel saygınlığa uygun tavır ve davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Protokol kuralları, belli ölçüde bu tavır ve davranışların yerleşmesi ve kurumsallaşması açısından da önem taşımaktadır.

Devlet kurumlarının hizmet alanlarının çeşitliliğine bağlı olarak protokol kuralları, genel devlet protokolü kuralları, diplomatik protokol kuralları, mülki idare amirliğine ilişkin protokol kuralları, askeri protokol kuralları, akademik yaşamda protokol kuralları gibi alt başlıklarda ele alınabilmektedir¹⁵. Bu çalışmada bu ayrıma girmeksizin, yönetim geleneğimizde yer etmiş genel nitelikli protokol kuralları açısından değerlendirme yapılmaktadır. Betimsel ve tarihsel araştırma yöntemiyle, yazılı ve elektronik kaynaklar taranarak, protokol kurallarının tarihsel süreci ve mevzuata yansımaları irdelenmektedir.

II. PROTOKOL KURALLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Protokol kurallarının tarihsel olarak sarayda ve kilisede doğduğu öne sürülmektedir¹⁶. Özellikle imparatorluk dönemlerinde saray içi ilişkiler, iletişim ve davranış kalıpları, önceden belirlenmiş ve süregelen kurallar çerçevesinde yürütülmüştür. Başka ülkelerden gelen elçilerin ağırlanması, ülkeler arası yazışma ve haberleşme kalıpları da protokol kurallarının içinde kabul edilmektedir. Kilisenin egemen olduğu ortaçağ toplumlarında, kilisenin sahip olduğu ayrıcalıklı konum gereği, en az krallıklar kadar kilise içi işleyiş ve dış ilişkiler de belli protokol kurallarına tabi olmuştur.

Ülkeler arası ilişkilere ilişkin kuralların ise daha eski bir tarihe dayandığı, Yunanlılar döneminde diplomatik kuralların yerleşmeye başladığı ifade edilmektedir. Özellikle elçilerin dokunulmaz statüde değerlendirilmesi gibi temel kuralların önce Yunan medeniyetinde ortaya çıktığı sonra da Romalılar tarafından devam ettirildiği düşünülmektedir¹⁷.

19. yüzyıla kadar elçiler, gittikleri ülkelerin saraylarında, diğerlerinin önünde yer alıp hükümdarla yakınlık kurmak için birbirleriyle yarış halinde olmuştur. İlginç bir örnek olay, 1661 yılında Londra’da yaşanmıştır. Elçileri taşıyan arabaların birbirini geçmesi üzerine Fransa ile İspanya arasında diplomatik kriz meydana gelmiştir. İspanya Krallığı’nın özür dilemesi ve tazminat ödemeye razı olması sayesinde muhtemel bir savaşın önüne geçilebilmiştir¹⁸. Ülkelerin saygınlığı, elçilerine gösterilen muameleyle doğru orantılı kabul edilmiştir. Bu muamelelerde yaşanan herhangi bir hata ya da eksiklik, tarih boyu ciddi sorunlar yaratmıştır. Uygulanan protokol kuralları, devletlerin ve toplumların saygınlığını koruma amacına hizmet etmiştir¹⁹.

Yaşanan bu sorunların giderilebilmesi amacıyla 1815 yılında Viyana’da düzenlenen Kongre ile elçiliklerin uyması gereken kurallar ve öncelikler belirlenerek anlaşma metni hazırlanmış ve imzaya sunulmuştur. Bu sayede uluslararası ilişkilerde uyulması gereken (diplomatik) protokol kuralları uluslararası düzeyde belirlenmiştir²⁰.

III. TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE PROTOKOL KURALLARI

Bizim devlet geleneğimizde de protokol kurallarının önemli bir yer tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Protokol kurallarının ilk nüvelerini devletlerarası yazışma kurallarında görmek mümkündür. Göktürkler ve Uygurlar zamanında dahi diplomatik yazışmalar için kâtip

¹² DAVIES, David: Risk Management-Protecting Reputation Risk Management-The Holistic Approach. Computer Law& Security Report, 2002, s.414.

¹³ KARATEPE, Selma: “İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, s.78.

¹⁴ ASLAN, M. Nizar: Protokol ve Sosyal Davranış Kurallarına Giriş, Der Yayınları, İstanbul; BAĞIŞLAR, Yüksel: Protokol Görgü ve Nezaket Kuralları, Yükseliş Yayınları, Ankara.

¹⁵ YILMAZ, Yaşar: Kamusal ve Toplumsal Yaşamda Görgü ve Protokol Kuralları, Detay Yayın, Ankara, 2018, s.24.

¹⁶ AYTÜRK, Nihat: Protokol Bilgisi (Protokol), Nobel Yayınevi, Ankara, 2011, s.75

¹⁷ ALTINÖZ, Mehmet/TUTAR, Hasan: İş Ortamında Protokol, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s.20.

¹⁸ AYTÜRK, Protokol, s.6-7.

¹⁹ FENMEN, s.9.

²⁰ AYTÜRK, Protokol, s.7.

görevlendirmeleri yapılması ve yazışma kurallarının belirlenmiş olması dikkate değerdir. Bu ilke ve kurallar, Gazneliler ve Karahanlılar tarafından geliştirilerek Selçuklu 'ya, Selçuklular ve İhanlılar tarafından da Osmanlılara devreden bir gelenek halini almıştır²¹. Osmanlı Döneminden önce kurulan Türk Devletlerinde, özellikle de Selçuklular 'da, görüşülen devletle yürütülen ilişkinin düzeyi ve içeriğine bağlı olarak, devlet adamlarından müteşekkil kurullar oluşturulup karşılama törenleri düzenlemek, temel protokol uygulamaları arasında yer almıştır. Bununla birlikte elçinin huzura kabulü, teşrifat kurallarının uygulanması, ülkeler arası ilişkiye göre elçiye el öptürülmesi, hediyeleşme, yazılı ve sözlü mesaj iletme gibi iş ve işlemler, belli kurallar çerçevesinde yerine getirilmiştir²².

Osmanlı Devleti de protokol kurallarının sıkı sıkıya uygulandığı bir devlet geleneğini devam ettirmiştir. Ancak bu kuralların kurumsallaşması, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait Kanunname-i Âli Osman ile mümkün olmuştur. Kanunnamede teşkilat ve teşrifat esasları ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır²³.

Yine aynı dönemde diğer ülkeler, Osmanlı devlet yönetimi ve protokol kurallarını öğrenebilmek amacıyla diplomatik temsilcilikler kurmuştur²⁴. Fatih'i bu noktada öne çıkaran husus, Osmanlı'nın devlet yapılanmasını ve padişahlık makamını inşa etmesi, kurumsallaştırmasıdır²⁵. Bu kurumsallaşma, o dönem devletlerinin ilgisini ve takdirini kazanmış, örneklik teşkil etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde teşrifat kuralları yasal olarak düzenlenmiş ve protokol kurallarını uygulamak üzere ayrı bir birim kurulmuştur. Resmi işlerde ve işlemlerde uygulanacak kurallar en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş ve köklü bir devlet geleneğinin gereği yerine getirilmiştir²⁶. Oluşturulan birime 'Teşrifat-ı Divan-ı Hümayun' adı verilmiş ve Enderun'da teşrifat kurallarının ders olarak okutulması sağlanmıştır. Bu birim, Tanzimat Dönemi'nde nazırlık (bakanlık) statüsüne kavuşmuştur²⁷.

O dönemin protokol yönetimini düzenlemek üzere çıkarılan 'Kanun-u Teşrifat', devletin temel kanunlarından olan Tebaa, Tımar ve Zeamet Kanunu gibi kanunlarla eş tutulmuştur. Kanunda, kıyafet seçiminden, törenlerde nerede, ne zaman, nasıl durulacağına kadar geniş bir çerçevede düzenleme yapılmıştır²⁸. Hatta kanunun içeriğinde, harem içerisindeki hiyerarşik yapıya uygun davranış kurallarına dahi yer verilmiştir²⁹.

Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelere elçi ataması da ilk kez III. Selim zamanında mümkün olmuştur. Bu kapsamda ilk olarak 1793 de Londra'da büyükelçilik kurulmuş, ardından 1794'de Paris ve Berlin'e büyükelçi ataması yapılmıştır. 1797'de de Viyana'da büyükelçilik açılmıştır³⁰.

Cumhuriyet döneminde protokol kurallarına ilişkin olarak, 17/01/1926 tarih ve 3020 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla³¹ yabancı elçilik temsilcilerinin kabulü ve ağırlanması ilişkin ilke ve kurallar belirlenmiştir³². Bunun ardından Devlet Protokolüne ilişkin görev tanımları, sorumluluklar ve temel kurallar, Mustafa Kemal Atatürk'ün de Cumhurbaşkanı vasfıyla imzaladığı 09/01/1927 tarih, 4611 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile belirlenmiş ve bu hususlarda sorumluluk Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir³³. Günümüzde Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak Protokol Genel Müdürlüğü tarafından bu görevler yerine getirilmektedir³⁴.

²¹ BAŞER, Banu: Diploması Dili Olarak Türkçe: Kıırım Diplomatik Yarlıkları", TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 6(13), 2018, s.386-387.

²² AKTAŞ, Yasemin: "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Protokol Uygulamaları", Tarih Okulu Dergisi, 10(31), 2017, s.43.

²³ ALİKILIC, Dündar: Osmanlıda Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004, s.26.

²⁴ AYTÜRK, Protokol, s.6.

²⁵ ORTAYLI, İlber: Batılılaşma Yolunda, Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.169-170.

²⁶ ACAR, Funda: "Osmanlıda Padişah Kızlarının ve Oğullarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, s.188.

²⁷ AYTÜRK, Protokol, s.6.

²⁸ LYBYER, Albert Howe: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000, s.126.

²⁹ ŞAHİN, Ayhan: Kamu İdarelerinde Protokol Kuralları Bir Yöntem Denemesi, YeniYüzyıl Yayınları, 2014, s.17-18.

³⁰ AYTÜRK, Protokol, s.6.

³¹ Büyük ve Orta Elçilerin Reiscumhur Hazretleri Tarafından Sureti Kabulleri ve Sair Teşrifat Usulleri Hakkındaki Talimatname

³² AYTÜRK, Protokol Yönetimi, s.31; ÜNLÜTÜRK, s.53; YILMAZ, s.12.

³³ Yayımlandığı tarihteki adıyla Teşkilat Müdüriyeti Umumiyesi'nin (Genel Müdürlüğü'nün) Vazaifi (Görevleri) Hakkında Talimatname ile Hariciye Vekâletine (Dışişleri Bakanlığına) mertup (bağlı) olmak üzere Teşrifat Müdüriyeti Umumiyesi (Teşrifat Genel Müdürlüğü) kurulmuştur.

³⁴ 10/07/2018 tarih 30474 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 143. maddesi.

Türkiye’de pek çok kurum için protokol kuralları büyük önem taşımaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı, TBMM, TSK, Dışişleri, İçişleri Bakanlıkları ve EGM gibi kurumlar, protokol kurallarını üst düzeyde uygulamak durumunda olan kurumlardır. Bu kurumlarda protokol kuralları, bu kurumların yönetici pozisyonunda görev yapanlar için yaşam tarzı³⁵ haline gelmiştir. Öyle ki makam ve çalışma odalarının teşrifat düzeninden Atatürk portresinin nereye ve nasıl asılacağına, resmi araçlardaki oturma düzeninden selamlaşma kurallarına kadar çalışma yaşamının hemen her alanında protokol kurallarına uygun davranmak bir zorunluluktur.

Öte yandan, askeri kuruluşlar ile emniyet teşkilatı için protokol kuralları, resmi hizmetin bir parçası haline gelmiştir. İlgili mevzuat içerisinde protokol kaynaklı kuralları ayırt etmek, bu çalışmanın sınırlılıklarının dışındadır.

IV. PROTOKOL KURALLARININ HUKUKİ METİNLERDEKİ YANSIMALARI

Önceleri saray ve/veya kilise içi ilişkileri ve devletlerarası temasları kapsayan protokol kuralları zaman içerisinde kamusal alanın geneline yayılmış, tüm kurum ve kuruluşlar ile bu kurum ve kuruluşlarda görev alan yönetici konumunda olsun ya da olmasın tüm memurlar için uyulması gereken temel kurallar haline almıştır. Bu kuralların bir kısmı geleneksel davranış kalıpları olarak zaman içinde aktarılarak gelişmiş, bir kısmı da mevzuat hükümleri içerisinde yedirilerek resmi nitelik kazanmıştır.

Kanun, tüzük, yönetmelik gibi yasal metinlere yansıyan protokol kuralları üç temel çerçevede sınıflandırılabilir: Tören, davet, resmi toplantı vs. etkinliklerde uyulacak usul ve esaslara ilişkin kurallar; yürütülen hizmetin saygınlığına uygun kılık kıyafet tercihinine ilişkin kurallar; resmi yazışma kuralları.

A. Hukuki Metinlerine Geçmiş Resmi Bayram ve Törenlere İlişkin Protokol Kuralları

Resmi bayram ve törenlere ilişkin protokol kurallarının yer aldığı yasal metinlerden biri 22/09/1983 tarih, 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanunu’nun 3. maddesine³⁶ dayanılarak çıkarılan 17/03/1985 tarih, 18697 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türk Bayrağı Tüzüğüdür (25/01/1985 tarih, 85/9034 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla). Tüzük, bayrağın çekileceği ve indirileceği zamanı, bayrak çekme ve indirme esnasında yapılacak merasimlere ilişkin konuları, kimlerin tabutuna Türk Bayrağı örtüleceğini, milli geleneklere göre bayrağın diğer kullanım yer ve şekillerini, Türk Bayrağı Kanununun uygulama esaslarını düzenlemektedir (Madde1). Ulusal geleneklere yapılan vurgu, protokol kurallarının yasal metinlere girişi açısından önem arz etmektedir.

Aynı paralelde, 05/05/2012 tarih, 28283 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri ve Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği de törensel protokol kurallarının hukuki statü kazanmasına bir başka örnek olarak gösterilebilir. Yönetmelik, hangi törene kimlerin katılacağını, katılım durumuna göre önde gelim ilkelerini, karşılama ve selamlaşmaları, çelenklerin koyuluş sırasını (madde 2), komite oluşumlarını (madde 3) ayrı ayrı düzenlemektedir.

Bu törenlerde anıtlara konulmak üzere çelenk hazırlanması, taşınması ve sunumu için dahi müstakil yönetmelik çıkarılmıştır. 21/09/1973 tarih, 14662 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Resmi Bayramlar ve Anma Günlerinde Anıtlara Konulacak Çelenklerin Hazırlanma, Taşınma ve Sunulması Hakkında Yönetmelik, bu hususları düzenlemektedir.

Resmi tören ve etkinliklere ilişkin çıkarılan diğer yönetmelikler şu şekilde sıralanabilir:

- 02/12/2006 tarih, 26364 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Devlet Cenaze Törenleri Yönetmeliği;
- 24/08/2003 tarih, 25209 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 18 Mart Şehitler Günü ve 19 Eylül Gaziler Gününde Yapılacak Törenler Hakkında Yönetmelik;
- 30.11.1982 tarih, 17884 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Asli Devlet Memurluğuna Atananların Yemin Merasimi Yönetmeliği;
- 12/02/1986 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 19017 sayılı Diplomatik Temsilciliklerde Diplomatik Statüyü, Konsolosluklarda Konsolosluk Memuru Statüsünü Haiz Personel ile İlgili Protokol Esasları Hakkında Yönetmelik;

³⁵ DOĞAN/AYTÜRK, s.228.

³⁶ Yasa, kamu kurum ve kuruluşları ve dış temsilcilikleriyle gerçek ve tüzel kişilerin gemilerine bayrak çekilmesini ve her bayrak çekilişinde tören yapılmasını vaz etmektedir. Bayrak çekimi ve tören düzenlenmesinden yetkili amirleri sorumlu tutan yasa, bayrak çekilmesi ve bayrak töreninin yapılmasına ilişkin usul ve esasların yönetmelikle belirlenmesini öngörmektedir (2893 sayılı Türk Bayrağı Kanunu Madde 3).

- 29/09/1956 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 9420 sayılı Askeri Merasim ve Protokol Talimatnamesi (Bakanlar Kurulu Yönetmeliği).

Görüldüğü gibi en eski protokol kuralları arasında yer alan, devlet törenlerinde uyulması gereken usul ve esaslara ilişkin düzenlemelerin pek çoğu yasal metinlere de yansımış görünmektedir. Bununla birlikte yasal metinlerde yer almayıp, yönetsel gelenek halinde uyulan, Kamu kurum ve kuruluşlarınca düzenlenen ya da bu kurum ve kuruluşların remi düzeyde temsil edildiği toplantı, konferans, panel, sempozyum vb. etkinliklerde uyulması gereken bazı kurallar da söz konusudur.

Topluluğa hitap edilmesinden oturma düzenine kadar geniş bir çerçeve içerisinde yer alan bu kurallar, protokol kurallarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu etkinliklere katılım sağlayanlar, unvanlarına ve temsil ettikleri kurum ya da kuruluşun protokoldeki yerine uygun biçimde hazırlanan düzene göre otururlar. Konuşma yapılacaksa konuşmacılar, davet sahibi kurum ya da kuruluş yetkililerince tanıtılır ve konuşma sırası her zaman için en kıdemsizden kıdemliye doğru gider³⁷. Bir başka ifadeyle konuşmacılar, temsil ettikleri kurumun protokol sırasındaki yerine ve kendi unvanına göre alttan üste giden bir sıralamaya göre söz alır.

B. Kılık Kıyafete İlişkin Protokol Kurallarının Hukuki Dayanakları

Kamu Yönetiminde bir devlet geleneği olarak gelişip yasal metinlere de yansıyan bir başka husus ise kamu görevlilerinin kılık kıyafetine ilişkin düzenlemelerdir. Kamu görevlilerine yönelik bu husustaki yasal düzenleme 14/07/1965 tarih, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Ek-19. maddesine dayanmaktadır. Bu maddeyle yasa, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve yönetmeliklerce düzenlenen kılık kıyafet kurallarına uyulması, bir zorunluluk olarak belirlenmiştir.

Aslında kamu görevlilerinin kılık kıyafetinin belli kurallara bağlanmasının temeli geleneksel kurallardan kaynaklanmamaktadır. Bu tür düzenlemelerin genel amacı, kamu hizmetlerinin görünümünü sağlayıp kamusal fayda temin etmektir. Kılık kıyafete ilişkin kurallar, kamu hizmetinin sunumunda eşitlik ve siyasal tarafsızlık ilkelerinin bir gereği olarak düşünülmektedir³⁸. Ancak, kamu görevlilerinin belli bir standart dâhilinde hareket etmesi ve görünümünün de buna uygun olması düşüncesi, kaynağını yönetim geleneğimizden alan bir felsefeyi yansıtmaktadır. Bu bakımdan da köken itibarıyla devlet geleneklerine dayanmaktadır.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununa dayanılarak hazırlanan, 16/07/1982 tarih ve 8/5105 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla çıkarılan, 25/10/1982 tarih, 17849 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik, bu husustaki ana çerçeveyi belirlemektedir. Yönetmelik, kamu görevlilerinin kıyafetlerinden saç kesimlerine hatta ayakkabı seçimine kadar geniş bir perspektifte düzenleme yoluna gitmiştir. Hatta resmi kutlama törenlerine katılacak kamu görevlilerinin koyu renk takım elbise giymesi gerektiğine yönelik düzenleme bile yapılmıştır³⁹.

Bununla birlikte, kamu kurum ve kuruluşları kendi görev alanlarının özelliklerine göre farklı uygulamalar geliştirebilmektedir. Örneğin 17/12/2011 tarih ve 28145 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Sayıştay Resmi Kıyafet Yönetmeliği, törenler ve duruşmalarda giyilecek kıyafetler ile davetlilerin ağırlanması sırasında giyilecek resmi kıyafetlere ilişkin esasları belirlemek amacıyla çıkarılmıştır (Sayıştay Resmi Kıyafet Yönetmeliği, Madde 1). Öyle ki yönetmelikte, törenlerde giyilecek kıyafetlerin renginden desenine kadar geniş bir çerçevede düzenleme yapılmış ve desen çizimleri yönetmelik ekinde gösterilmiştir (Sayıştay Resmi Kıyafet Yönetmeliği, Madde 3).

Aynı şekilde, 22/08/2001 tarih, 24501 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yargıtay Kıyafet Yönetmeliği ile 31/01/2002 tarih, 24657 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Danıştay Kıyafet Yönetmeliği de benzer düzenlemeler öngörmektedir.

Sadece yargı kuruluşları değil, askeri kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere çok sayıda kurum ve kuruluş, mensuplarının kamu hizmetini yerine getirirken uymak zorunda olduğu kılık kıyafete ilişkin kurallar hakkında yönetmelik çıkarmıştır⁴⁰.

³⁷ TOPRAK, Tahir Kasım: Protokol Bilgileri ve Sekreterlik, Özel Kalem Müdürleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, <http://www.ozelkalem.org/FileUpload/ds632515/File/protokol-kurallari.pdf> (Erişim Tarihi: 10/11/2021).

³⁸ KIZILYEL, Serkan: Kamu Görevlilerinin Kıyafet Özgürlüğü Üzerine Düşünceler”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, s.294.

³⁹ 25/10/1982 tarih, 17849 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik, madde 12.

⁴⁰ Bunlara örnek olarak, Ticaret Bakanlığı Taşra Teşkilatı Personeli kılık ve Kıyafet Yönetmeliği (14/05/2020 tarih, 31127 sayılı Resmi Gazete); Jandarma Genel Komutanlığı Kıyafet Yönetmeliği (31/03/2020 tarih, 31085 sayılı Resmi Gazete); Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliği (15/08/2007 tarih, 26614 sayılı Remi Gazete);

C. Resmi Yazışmalara İlişkin Protokol Kurallarının Hukuki Dayanakları

Resmi yazışmalar, devletlerin, uluslararası örgütlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının birbirleriyle ya da diğer kişi ve/veya kuruluşlarla yürüttükleri yazılı iletişim yöntemidir. Resmi yazışmaların belirlenen ilke ve kurallara uygun olarak yapılması, kurumların saygınlığı açısından büyük önem taşır. Öyle ki devletler için yazışma gelenekleri, ülkelerin medeniyet seviyesini, yönetsel örgütlenme konusundaki gelişim düzeyini, diplomatik sorunları çözme yeteneklerini gösteren bir unsurdur⁴¹.

Bu nedenle, resmi yazışmalarda kullanılan dil ve üslup başta olmak üzere, hitap şekillerinden kullanılan ifadelere kadar geniş bir çerçevede, önceden belirlenmiş standart uygulama ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilke ve kurallar da büyük ölçüde protokol kurallarına ve önde gelim ilkelerine dayanmaktadır. Uluslararası ve kurumlar arası yazışmalarda, imzalanan sözleşmelerde tarafların seviye olarak eşit olması, denklik ve karşılıklılık önem arz eder. Özellikle hitap ve saygı sunumunda hata yapılması, arz edilecek yere rica edilmesi gibi hususların dikkate alınmaması, hiyerarşik yapılanma içinde ve eş düzey ve üst kuruluşlar arasında çatışmaya dahi neden olabilmektedir⁴².

Bu nedenle olacak ki protokol kurallarının her yönüyle resmi kural haline getirildiği tek alan belki de resmi yazışma kurallarıdır. Bu husustaki ilk düzenleme 1994 yılında yayımlanan 1994/9 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle yapılmıştır. 2004 ve 2015 yıllarında yayımlanan yönetmeliklerle daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmış, 10/06/2020 tarih, 31151 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 09/06/2020 tarih ve 2646 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla çıkarılan Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile de resmi yazışmaların elektronik ortamda yürütülmesine ilişkin hükümler belirlenmiştir. Yönetmeliğin amacı, elektronik ortamda ya da fiziksel olarak hazırlanan resmi yazışma kurallarını belirlemek, bilgi ve belge alışverişinde hızlı ve güvenilir bir yapı kurmak ve uygulama birliğini temin etmek olarak ifade edilmiştir (Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Madde 1).

Bununla birlikte, bu yönetmelikte yer alan hususların ayrıntılı değerlendirmelerinin yapılması ve uygulama esaslarının daha detaylı bir biçimde açıklanması amacıyla Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanlığı tarafından bir kılavuz hazırlanmıştır⁴³. Kılavuzda sık yapılan hatalar ve olması gerekenler de örneklerle açıklanmıştır. Kılavuz, yazışmalarda kullanılacak hitap şekillerinden yazışmaların sonunda yer alan arz/rica kullanımlarına, unvan kullanımlarından imza sıralamasına kadar geniş bir çerçevede, protokol kurallarına dayalı usul ve esaslar hakkında ayrıntılı değerlendirmelere yer vermektedir.

V. SONUÇ

Kamu yönetiminin anayasal ve yasal kurallara göre örgütlenmesi, yönetim sürecine ilişkin alınan kararların yasal dayanaklarının olması ve her türlü yönetsel iş ve işlemin yargı denetimine açık olması, hukuk devleti ilkesinin gereğidir. Ancak devlet yönetiminde, yazılı hukuk kuralları ile birlikte bazı yönetsel gelenekler de etkin konumdadır. Devlet geleneğinden gelen kurallar büyük ölçüde protokol kurallarına yansımıştır. Bu yönüyle protokol kuralları, devlet geleneğine dayalı kurallar bütünüdür.

Devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi, devletlerin, uluslararası örgütlerin, kurum ve kuruluşların itibarının korunması ve yüceltilmesi amaçlarına matuf, yönetim geleneğinin bir parçası olan protokol kuralları, belli ölçülerde yasal metinlere de yansımıştır. Diplomatik iş ve işlemlerin yürütülmesi başta olmak üzere, resmi nitelikli törenlerin düzenlenmesi, önde gelim ilkelerinin belirlenmesi, kurumsal temsilin en etkin biçimde sağlanması, resmi yazışma usul ve esaslarına uygun hareket edilmesi gibi önemli hususlarda yapılan yasal düzenlemeler, protokol kurallarından bazılarının hukuki statü kazandırmıştır. Bu bakımdan geleneksel yönetim kuralları da kamu hukukunun kaynaklarından biri kabul edilebilir.

Hâkim ve Savcıların Resmi Kıyafet Yönetmeliği (29/03/1998 tarih, 23301 sayılı Resmi Gazete); Türk Silahlı Kuvvetleri Kıyafet Yönetmeliği (02/06/1989 tarih, 20183 sayılı Resmi Gazete); Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri İle Muharip Gaziler Derneklerinin Yurtdışında Temsili ile Tanıtma Faaliyetleri ve Ulusal Bayram ve Kurtuluş Günleri Törenlerinde Giyecekleri Kıyafet Hakkında Yönetmelik (23/11/1984 tarih, 18584 sayılı Resmi Gazete) gösterilebilir.

⁴¹ BAŞER, s.383.

⁴² TOPRAK, s.14.

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Kılavuzu, 2020, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/resmiyazisma/dosyalar/kilavuz.pdf>

Protokol kuralları, sadece yöneticiler tarafından değil, tüm kamu görevlilerince bilinmesi gereken kurallardır. Sadece kamu hizmetine girişten sonraki süreçte edinilecek bilgi birikimi olarak değerlendirilmemeli, hizmete giriş öncesinde edinilmesi gereken temel bilgiler arasında kabul edilmelidir. Bunun için de standartları belirlenmiş, kapsamlı eğitim içerikleri oluşturularak mesleki eğitim sürecinin bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. Bu noktada da protokol kurallarına ilişkin eğitimlerin içeriğini hazırlayacak ve bu eğitimleri verecek eğiticilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde ne bu yönde oluşturulmuş bir eğitim içeriği ne de bu eğitimleri verecek yeterli sayıda eğitici mevcuttur⁴⁴. Bu eksikliğin giderilmesi, protokol kurallarının kamusal yaşamdaki yeri ve önemine uygun olarak, tüm kamu görevlilerinin bu konuda desteklenmesi gerekmektedir.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atf Şekli: Bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için yazar herhangi bir finansal destek almamıştır. | The authors have not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde İnÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde İnÜHFD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın İnÜHFD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of InULR in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition. He declares that Inonu InULR and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Inonu University Law Review

⁴⁴ ŞAHİN, Latif/DEMİRGAÇ, Hülya: Türkiye'de Protokol Eğitiminin Yetersizliği”, Akademik İncelemeler Dergisi, 2018, s.58.

KAYNAKÇA

- ACAR, Funda: “Osmanlıda Padişah Kızlarının ve Oğullarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, s.183-202.
- AKTAŞ, Yasemin: “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Protokol Uygulamaları”, Tarih Okulu Dergisi, 10(31), 2017, s.19-48.
- ALİKILIÇ, Dündar: Osmanlıda Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.
- ALTINÖZ, Mehmet/TUTAR, Hasan: İş Ortamında Protokol, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- ASLAN, M. Nizar: Protokol ve Sosyal Davranış Kurallarına Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- AYTÜRK, Nihat: Protokol Bilgisi, Nobel Yayınevi, Ankara, 2011.
- AYTÜRK, Nihat: Protokol Yönetimi Kamusal Yaşamda Protokol Kurulları, TODAİE Yayınları, Ankara, 2014.
- BAĞIŞLAR Yüksel: Protokol Görgü ve Nezaket Kuralları, Yükseliş Yayınları, Ankara, 2020.
- BAŞER, Banu: “Diplomasi Dili Olarak Türkçe: Kırım Diplomatik Yarlıkları”, TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 6(13), 2018, s.382-400.
- DAVIES, David: Risk Management-Protecting Reputation Risk Management-The Holistic Approach, Computer Law&Security Report, 2002, s.414-420.
- DEMİRKAYA, Harun: Sosyal Davranış ve Protokol, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2017.
- DOĞAN E/AYTÜRK Nihat: “Temel Protokol Bilgisi”, Güvenlik Sektöründe Operasyonel Yöneticilik. Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2013.
- EMRE, Cahit: “Bürokrasi Siyaset Perspektifinde Yaygınlaşan Yolsuzluklar”, Kamu Görevlileri ve Siyasal Haklar Sempozyumu, TMMOB Yayınları, Ankara, 1996.
- ERYILMAZ, Bilal: Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınevi, İstanbul, 2021.
- FENMEN, Şefik: Protokol ve Sosyal Davranış Kuralları, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1990.
- FİŞEK, Kurthan: Yönetim, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.
- GÖZLER, Kemal: Kısa İdare Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa, 2021.
- GÜNDAY, Metin: İdare Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2015.
- KARATEPE, Selma: “İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, s.77-97.
- KIZILYEL, Serkan: “Kamu Görevlilerinin Kıyafet Özgürlüğü Üzerine Düşünceler”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(3), 2016, s.283-303.
- LYBYER, Albert Howe: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000.
- MISIRLI, İrfan: Sosyal Davranışlar ve Protokol Bilgisi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.
- OKUR, Suna: Suna Okur ile Zarafet, Görgü ve Protokol, Öteki Adam Yayınları, İstanbul, 2015.
- ORTAYLI, İlber: Batılılaşma Yolunda. Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ÖZCAN, KORKMAZ Zişan: “Sekreterlik Mesleğinde Etik ve Protokol Kurallarının Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013/1, Büro Yönetimi Özel Sayısı, s.247-258.
- PINAR Latif/DEMİRDAĞ Hülya: “Türkiye’de Protokol Eğitiminin Yetersizliği”, Akademik İncelemeler Dergisi, 2018, 13(2), s.43-62.
- ŞAHİN Ayhan: Kamu İdarelerinde Protokol Kuralları Bir Yöntem Denemesi, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı: Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Kılavuzu, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/resmiyazisma/dosyalar/kilavuz.pdf> (Erişim Tarihi: 12/10/2021).
- TOPRAK, Tahir Kasım: Protokol Bilgileri ve Sekreterlik, Özel Kalem Müdürleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, <http://www.ozelkalem.org/FileUpload/ds632515/File/protokol-kurallari.pdf> (Erişim Tarihi: 10/11/2021).
- TORTOP, Nuri: Personel Yönetimi, DİE Yayınları, Ankara, 1992.
- YILMAZ, Yaşar: Kamusal ve Toplumsal Yaşamda Görgü ve Protokol Kuralları, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018.
- ÜNLÜTÜRK, Alptekin: Sosyal Davranış Kuralları ve Protokol, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.